

УДК 378.657.016:811.111'243'276.6

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ІНОЗЕМНА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ”

Наталія Микитенко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Проаналізовано праці британських та американських учених, присвячені особливостям навчання англійської мови для спеціальних цілей. Особливу увагу приділено головним етапам розвитку мови для спеціальних цілей, що базуються на реєстровому та жанровому аналізі навчальних текстів. Визначено головні чинники формування змісту навчальної дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування” у підготовці майбутніх фахівців природничих спеціальностей.

Ключові слова: іноземна мова для спеціальних цілей, англійська мова для спеціальних цілей, зміст дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування”, зміст навчання, реєстровий аналіз, жанровий аналіз.

Постановка проблеми. Сьогодні найважливішим стратегічним завданням модернізації вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців відповідно до вимог міжнародних стандартів. Згідно з положеннями Болонської конвенції, приєднання нашої держави до європейського освітнього простору передбачає забезпечення мобільності студентів, а у подальшому – науковців й кваліфікованих фахівців у межах світового освітнього, економічного, політичного простору. Запорукою цього може бути не лише володіння студентами професійною компетентністю, а й належний рівень володіння ними іноземною мовою професійного спрямування, тобто володіння іншомовною професійною компетентністю. Формування у майбутніх фахівців природничого профілю іншомовної професійної компетентності відбувається у процесі вивчення фахово орієнтованих дисциплін, іноземної мови професійного спрямування та самостійної роботи студентів [1].

Проблемам формування змісту навчання іноземної мови для спеціальних цілей присвятили свої дослідження Т. Хатчінсон, А. Уотерс [9], Т. Дадлі-Івенс, М. Сейнт Джон [3] та ін. Підходи до визначення мети навчання іноземної мови для спеціальних цілей обґрунтували А. Чамберс, Дж. Манбі [9] та ін. Аналізу жанрів навчальних текстів присвячено праці таких учених, як Дж. Свейлс [11–13], Дж. Аллен, Г. Уїдовсон [2], М. Філліпс, С. Шеттлсворт [10] та ін. Результати аналізу граматичних особливостей

фахових текстів висвітлено у наукових розвідках С. Барбер [9], Дж. Еуер, Дж. Латорре [6], Е. Хьюджес-Дейвіс [5], А. Герберт [7] та ін.

Мета статті – на підставі аналізу праць, присвячених особливостям навчання англійської мови для спеціальних цілей, визначити головні чинники формування змісту навчальної дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування” у підготовці майбутніх фахівців природничих спеціальностей.

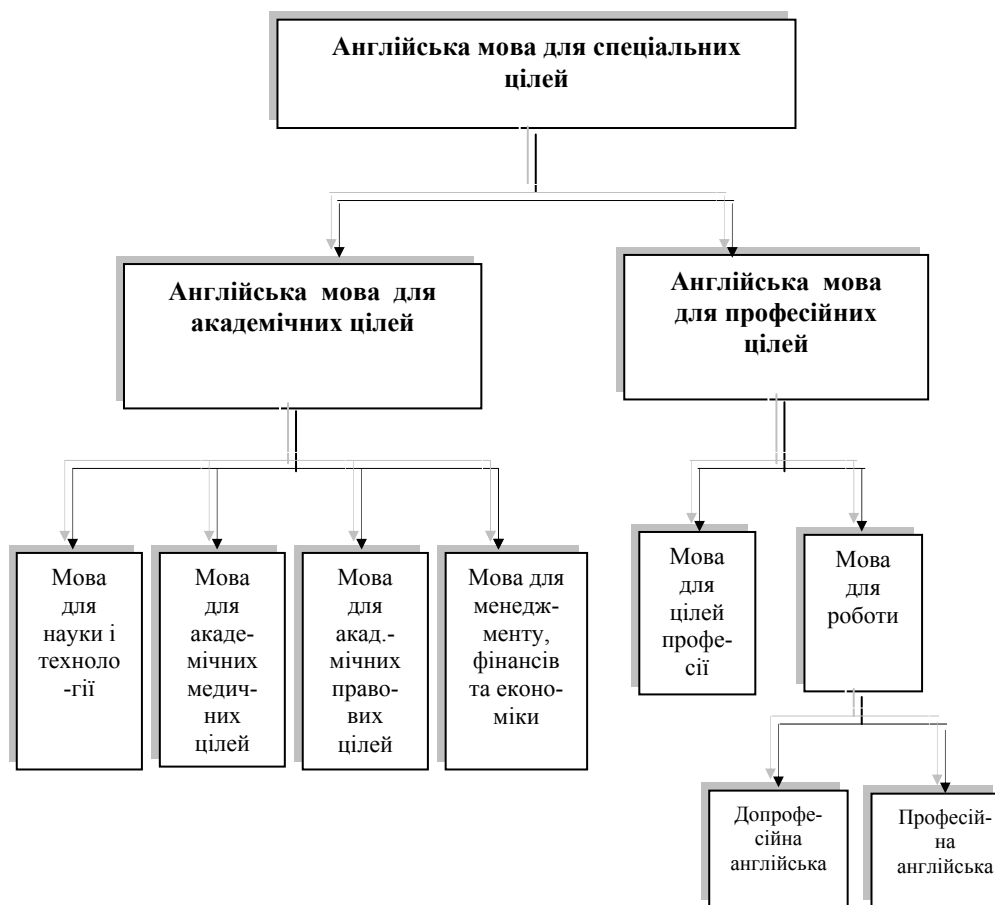
Відповідно до мети було сформульовано **завдання** нашого дослідження:

проаналізувати праці британських та американських учених, присвячені окремим аспектам змісту навчання англійської мови для спеціальних цілей; обґрунтувати взаємозв'язок і взаємозалежність мети навчання іноземної мови, аналізу потреб студента, аналізу цільової ситуації та змісту навчання; розглянути класифікації англійської мови для спеціальних цілей; з'ясувати головні етапи розвитку іноземної мови для спеціальних цілей та виявити тенденції навчання англійської мови для спеціальних цілей у Великобританії і США; визначити головні чинники формування змісту навчальної дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування” у підготовці майбутніх фахівців природничих спеціальностей.

Результати дослідження. Мета вивчення навчальної дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування” студентами природничих спеціальностей у ВНЗ – формування необхідних знань і умінь з метою їх адекватного застосування і функціонування у змодельованій (а у майбутньому – реальній) ситуації професійної діяльності; поетапне формування у студентів іншомовної професійної компетентності. Саме мета вивчення навчальної дисципліни повинна бути визначальним чинником формування її змісту.

У країнах Європи і США процес визначення мети навчального курсу нерозривно пов'язаний з аналізом потреб студентів і цільової ситуації. Термін “аналіз цільової ситуації” запропонував А. Чамберс, у подальшому обґрунтування аналізу цільової ситуації здійснив Дж. Манбі у праці “Комунікативний дизайн навчальної програми” [9, р. 12]. Він розробив систему потреб тих, хто навчається, і зобразив її у формі моделі, яка охоплює комунікативну мету, завдання і засоби комунікації, мовні уміння, функції, структури тощо. Отже, аналіз цільової ситуації дає можливість систематизувати потреби студентів, які повинні бути в центрі процесу формування змісту навчальної дисципліни.

Розглянемо особливості трактування поняття “іноземна мова для спеціальних цілей” на прикладі англійської мови. Британські фахівці з методики викладання англійської мови для спеціальних цілей (АСЦ) Т. Дадлі-Івенс та М. Сейнт Джон класифікують англійську мову для спеціальних цілей, виокремлюючи два види: англійську мову для академічних цілей та англійську мову для професійних цілей (див. рисунок) [3, р. 6].

Класифікація англійської мови для спеціальних цілей
(за Т. Дадлі-Івенс та М. Сейнт Джон)

На початкових етапах викладання іноземної мови для спеціальних цілей зосереджувалось на вивченні особливостей мови для науки та технології. Т. Хатчінсон і А. Вотерс констатують, що, починаючи від 1960-х років, англійська мова для спеціальних цілей пройшла три головні етапи розвитку. Сьогодні вона перебуває наприкінці четвертого етапу свого розвитку та починає входити у п'ятий. Це – не монолітний універсальний феномен, він розвивається у різних країнах з різною швидкістю [9, р. 9].

Одним із найважливіших етапів розвитку англійської мови для спеціальних цілей можна вважати етап, коли АСЦ трактували як англійську для науки і технології (АНТ). Дж. Свейлс використовує характеристику головних етапів розвитку АНТ для того, щоб продемонструвати особливості розвитку АСЦ у загальному. Науковець зауважує: “За одним чи кількома винятками... англійська для науки і технології завжди визначала і продовжує визначати напрям теоретичної дискусії шляхом здійснення аналізу мови і демонстрації різноманітності фактичного навчального матеріалу. З плином часу цей напрям відійшов на другий план і втратив своє домінуюче становище, поступившись вивченню особливостей ділової іноземної мови” [4; 9, р. 9]. Як зауважують Т. Дадлі-Івенс та М. Сейнт Джон, ділова іноземна мова продовжувала залишатись домінуючим типом іноземної мови для спеціальних цілей до кінця минулого століття [3, р. 31]. Згідно з даними статистичного та контент-аналізу, проведеного нами на основі змісту курсу “Англійська мова для спеціальних цілей”, запропонованого підрозділами університетів для мовної підготовки іноземних студентів, а також агенцій та шкіл англійської мови у Великобританії і США, домінуюча роль у змісті цього курсу відводиться викладанню лексичних та стилістичних особливостей ділового спілкування. Щораз більше іноземних студентів навчаються у Великобританії та США на магістерських програмах за спеціальностями “бізнес”, “фінанси”, “бухгалтерія та банківська справа”. Отже, ділова іноземна мова починає домінувати і у контексті викладання іноземної мови для академічних цілей [3, р. 31].

Т. Дадлі-Івенс та М. Сейнт Джон зазначають, що наприкінці минулого століття формування умінь з продукування матеріалів та аналізу тексту як в усній, так і в письмовій формі було домінуючим завданням навчання англійської мови для спеціальних цілей [3]. Такий підхід сформувався в університетах Великої Британії під впливом праць вченого на ім'я Дж. Свейлс, [11; 13], особливо – його дослідження, присвяченого аналізу жанрів [12]. Визначальним у цьому напрямку було і дослідження науковця Д. Байбер “Варіанти мовлення та письма” [9]. Перша стадія розвитку АСЦ концентрувалася на аналізі мови на рівні речення, другий етап – на дискурсивному та риторичному аналізі. Одним із основоположників цього напрямку розвитку був Г. Уїддовсон у Британії і так звана “Вашингтонська

школа” (Л. Селінкер, Л. Трімбл, Дж. Лекстром та М. Тодд-Трімбл) у США. Аллен і Уїддовсон акцентують, що проблеми, з якими стикаються студенти, виникають не через недостатні знання системи мови, а через необізнаність з особливостями вживання іноземної мови. Відповідно, викладачі не можуть забезпечити їхні потреби, зосереджуючи процес навчання на практикуванні мовних моделей, які використовуються у різних комунікативних контекстах [2].

Жанровий аналіз не був новим напрямком досліджень у галузі методики викладання англійської мови для спеціальних цілей. Він сформувався на основі засад реєстрового аналізу, тобто аналізу граматичних особливостей фахових текстів, запропонованого у 70-х роках минулого століття британським науковцем на ім'я С. Барбер [9]. Основою реєстрового аналізу був аналіз граматичної будови речення. Як стверджують Т. Хатчінсон і А. Вотерс, реєстровий аналіз текстів природничих та технічних дисциплін виявив, що у них вживається велика кількість однакових граматичних і структурних форм, наприклад, пасивних конструкцій, складних іменників та прикметників [9, р. 166]. У праці “Курс базової наукової англійської” Дж. Еуер та Дж. Латорре, наводячи результати реєстрового аналізу, стверджують, що науковому стилю англійської мови притаманне вживання граматичних конструкцій з часовою формою *present simple*, пасивним станом дієслова та складними іменниками. Реєстровий аналіз не виявив жодних форм, які не вивчаються у загальному курсі англійської мови [6]. Проте згодом акцент змістився на розуміння процесу поєднання речень у дискурсі з метою вираження певного значення. Дослідження науковців були присвячені виявленню організаційних моделей та лінгвістичних засобів вираження цих моделей у текстах. Вивчення таких моделей повинно стати основою змісту курсу АСЦ [9, р. 11]. Риторична структура наукових текстів відмінна від, наприклад, економічних текстів, присвячених менеджменту організацій. Дж. Свейлз з цього приводу акцентував, що така наукова позиція не була підтверджена науковими розвідками [4, р. 70]. Дж. Еуер у співпраці з Е. Хьюдженс-Дейвіс здійснили порівняльний аналіз текстів, які опрацьовували студенти природничих спеціальностей, та текстів популярних шкільних підручників. Вони виявили, що шкільні підручники нехтували деякими мовними конструкціями, які широко використовувались у навчальних текстах для студентів, зокрема, складні іменники, пасивний стан дієслова, умовний спосіб, конструкції з модальними дієсловами. Вони зробили висновок, що в курсі вивчення англійської мови для спеціальних цілей викладач повинен акцентувати на цьому граматичному матеріалі [5]. Отже, серед запланованого для вивчення граматичного матеріалу повинні домінувати граматичні структури, притаманні фаховим текстам [9, р. 10]. Що

ж стосується жанрового аналізу то, зокрема, такій природничій науці, як хімія притаманне широке використання звітів про експерименти [9, р. 166].

Типові навчальні матеріали, укладені відповідно до дискурсивного підходу, мають на меті навчити студентів розпізнавати текстові моделі й дискурсивні маркери за допомогою аналізу текстів, які містять досить велику кількість вищезазначених моделей і маркерів, зокрема, виконання так званих “текстово-діаграмних” вправ [9, р. 12].

Чи підхід до викладання іноземної мови професійного спрямування може бути спільним для різних галузей природничих наук? Немає притаманної певній галузі природничих наук граматичної, функціональної чи дискурсивної структури фахового тексту з біології, фізики чи географії. Відмінність лише у лексичному (термінологічному) шарі та притаманній окремим галузям природничих наук дещо вищій концентрації певних граматичних і структурних форм. Т. Хатчінсон і А. Вотерс виокремлюють чотири типи лексичних одиниць лексичного шару певної галузі, на яких повинен акцентувати викладач у процесі навчання іноземної мови професійного спрямування:

- структурна лексика: допоміжні дієслова, займенники, модальні дієслова, неозначена форма дієслова, форми умовного способу тощо (наприклад, для англійської мови – are, this, only та ін.);
- загальна лексика (наприклад, для галузі географія (англійська мова) – weather, forecast, cause та ін.);
- суб-технічна (суб-галузева) лексика (наприклад, для галузі географія (англійська мова) – spring, acid та ін.);
- технічна (галузева) лексика (наприклад, для галузі біологія (англійська мова) – article, chromosome та ін. [9, р. 165].

Спілкуючись іноземною мовою у подальшій професійній діяльності, майбутні фахівці використовують значно меншу кількість галузевої лексики, ніж негалузевої [9, р. 166]. Т. Хатчінсон і А. Вотерс наголошують, що у процесі навчання іноземної мови професійного спрямування технічна (галузева) лексика становить лише 9% усього лексичного навчального матеріалу [9, р. 166].

Зміст навчальної дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування” у процесі підготовки бакалаврів, магістрів природничих спеціальностей та кандидатів наук у вітчизняних ВНЗ передбачає навчання іноземної мови для професійних цілей впродовж 3-го та 4-го навчальних семестрів і англійської мови для академічних цілей, зокрема, мови для науки і технології впродовж періоду навчання у магістратурі та аспірантурі.

Центральне місце у моделі формування іншомовної професійної компетентності студента повинен посісти студент та його ставлення до навчання. У процесі формування змісту навчальної дисципліни “Іноземна

мова професійного спрямування” необхідно передусім проаналізувати потреби студента та цільову ситуацію. Його потреби та інтереси матимуть безпосередній вплив на мотивацію до вивчення іноземної мови та ефективність процесу навчання. Т. Хатчінсон і А. Вотерс, базуючись на засадах освітньої психології, вважають, що стандартний спосіб позитивного впливу на мотивацію студента полягає у використанні в процесі навчання текстів іноземною мовою вузькогалузевої тематики (наприклад, текстів про біологію для студентів спеціальності “біологія” [9, р. 8]. Проте на початках викладання АСЦ не йшлося про використання у навчальному процесі автентичних текстів. Автори навчальних видань, зокрема А. Герберт, створювали власні тексти з метою вивчення студентами певних особливостей іноземної мови, як у процесі укладання навчальних видань із загального курсу іноземної мови [7]. Продовжувалася ця традиція і в епоху дискурс-аналізу. Дж. Аллен та Г. Уїдовсон виступали на захист створення текстів авторами навчальних видань, аргументуючи свою позицію можливістю уникнення синтаксичної складності та акцентуючи на особливо вартісних комунікативних мовних моделях [2]. Водночас М. Філліпс та С. Шеттлсворт відстоюють наукову позицію, що використання у навчальному процесі автентичних текстів даватиме студентам можливість відчутти особливість “природного” вживання іноземної мови, мотивуватиме їх до навчання і сприятиме формуванню у них комунікативних умінь [10]. Т. Хатчінсон і А. Вотерс вважають, що у процесі викладання АСЦ не можна вести мову про автентичний текст, оскільки такий текст автоматично вилучається з оригінального контексту [9, р. 159]. На різних стадіях вивчення курсу іноземної мови для спеціальних цілей, залежно від мети навчання, використовують різні типи фахових текстів, найпоширенішими серед яких є тексти, укладені відповідно до цільової ситуації; тексти стимулювання певного виду діяльності студентів; тексти, що ілюструють певні дискурсивні моделі. Учені погоджуються, що автентичні тексти чи тексти, яким надано автентичної форми, більше мотивують студентів до навчання і акцентують, що важливість тексту не зводиться до самого тексту, а до ролі, яку повинен відігравати цей текст у процесі навчання [9, р. 159–160]. На підставі цього твердження у процесі структурування змісту навчального курсу іноземної мови для спеціальних цілей, визначення відповідних методів навчання, укладання навчально-методичного забезпечення необхідно обирати типи текстів, які найбільше відповідні цілям та завданням курсу.

Т. Хатчінсон і А. Вотерс доводять, що лінгвістичні знання, необхідні для розуміння спеціалізованого тексту, дещо різняться від лінгвістичних знань, необхідних для розуміння неспеціалізованого тексту. Загальне розуміння залежить від знання предмета, а не знання мови [9, р. 161]. Таку позицію відстоює і У. Гюллен [8]. Науковець вважає, що не кількість фахових

термінів у тексті вирізняє іноземну мову для спеціальних цілей, а фактичні знання, необхідні для розуміння цих термінів. Якщо навчальні тексти надто складні для сприйняття, студенти швидко втратять інтерес до них [9, р. 161]. У такому випадку у вирашному становищі опиняться викладачі, які самостійно розробляють змістове наповнення навчально-методичного забезпечення дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування”.

Висновки. На підставі аналізу проблеми дослідження, розвідок науковців, а також узагальнення його результатів виявлено, що:

1. На етапі зародження викладання іноземної мови для спеціальних цілей зосереджувалось на вивченні особливостей вживання іноземної мови у сферах науки і технології. З часом цей напрям поступився вивченню особливостей ділової іноземної мови, що сьогодні домінує у навчальних закладах США і Канади. В основі першої стадії розвитку англійської мови для спеціальних цілей – реєстровий аналіз навчальних матеріалів, тобто аналіз вживання граматичних структур на рівні речення. Впродовж наступних етапів розвитку англійської мови для спеціальних цілей увага науковців зосередилась на жанровому аналізі, аналізі дискурсу, риторичному аналізі навчальних текстів. Досі тривають дискусії щодо переваг та недоліків використання у процесі навчання іноземної мови автентичних текстів. Домінуючими типами адаптованих фахових навчальних текстів сьогодні є тексти, укладені відповідно до цільової ситуації, тексти стимулювання певного виду діяльності студентів, тексти, що ілюструють певні дискурсивні моделі та ін.

2. Формування змісту навчання іноземної мови для спеціальних цілей залежить від мети навчання, яку формулюють на підставі аналізу потреб студента та аналізу цільової ситуації.

3. Фахівці з методики викладання англійської мови поділяють англійську мову для спеціальних цілей на два види: англійська мова для академічних цілей та англійська мова для професійних цілей. У межах кожного із названих видів існують підвиди.

4. До головних чинників формування змісту навчальної дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування” у процесі підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей належать:

- формулювання мети навчальної дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування” на основі аналізу потреб студента природничої спеціальності, аналізу цільової ситуації та розробки системи потреб студента, яка охоплює комунікативну мету, завдання і засоби комунікації, мовні уміння, кінцевий рівень володіння іншомовною професійною компетентністю;

- відмінність лінгвістичних знань, необхідних для розуміння наукового фахового тексту, від лінгвістичних знань, необхідних для розуміння неспеціалізованого тексту;
- відсутність притаманної певній галузі природничих наук граматичної, функціональної чи дискурсивної структури фахового тексту;
- характерність вживання певних граматичних конструкцій у науковому стилі іноземної мови, тобто серед запланованого для вивчення граматичного матеріалу повинні домінувати граматичні структури, притаманні фаховим текстам;
- використання майбутніми фахівцями природничих спеціальностей у подальшій професійній діяльності значно меншої кількості галузевої лексики, ніж негалузевої;
- домінування чотирьох типів лексичних одиниць лексичних шарів різних сфер природничих наук: структурної лексики, загальної лексики, суб-галузевої лексики та галузевої лексики;
- необхідність визначення потенційних професійних ситуацій та аналізу лінгвістичних характеристик цих ситуацій.

Перспективи подальших досліджень. Проведене нами дослідження чинників формування змісту навчальної дисципліни “Іноземна мова професійного спрямування” у процесі підготовки майбутніх фахівців природничих спеціальностей не вичерпує усіх аспектів цієї важливої проблеми. Концептуальні засади формування змісту цієї навчальної дисципліни, відмінності змісту навчання іноземної мови для спеціальних цілей та іноземної мови для академічних цілей, питання взаємозв’язку та взаємозалежності мотивації студентів, змісту навчальної дисципліни та успішності навчання студентів вивчатимемо у наших подальших дослідженнях.

1. *Микитенко Н.* Концепція змісту освіти у контексті формування іншомовної професійної компетентності майбутнього фахівця природничого профілю / Н. Микитенко // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. – Київ; Житомир, 2009. – 800 с. – С. 522–529.
2. *Allen J. P. B., Widdowson H. G.* Teaching the Communicative Use of English / J. Allen, H. Widdowson // International Review of Applied Linguistics XII, I, 1974. – P. 67–89.

3. Dudley-Evans T., St John M. J. *Developments in English for Specific Purposes. A multi-disciplinary approach* / T. Dudley-Evans, M. J. St John. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – XV p. + 301 p.
4. *Episodes in ESP* / J. Swales (ed.). – Oxford: Pergamon Institute of English, 1985. – XIII p. + 217 p.
5. Ewer J. R., Hughes-Davies E. Further notes on developing an English programme for students of science and technology / J. R. Ewer, E. Hughes-Davies // *Episodes in ESP* / J. Swales (ed.). – Oxford: Pergamon Institute of English, 1985. – XIII p. + 217 p.
6. Ewer J. R., Latorre G. *A course in Basic Scientific English* / J. R. Ewer, G. Latorre. – L.: Longman, 1969. – XIV p. + 199 p.
7. Herbert A. J. *The Structure of Technical English* / A. J. Herbert. – L.: Longman, 1965. – XII p. + 208 p.
8. Hüllen W. The Teaching of English for Specific Purposes: a Linguistic View / W. Hüllen // Freudenstein R., Bencke J., Pönish H. (eds.). *Language Incorporated: Teaching Foreign Language in Industry*. – Pergamon, 1981. – P. 116 – 141.
9. Hutchinson T., Waters A. *English for Specific Purposes: A Learning-Centered Approach* / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge University Press, 1987. – 179 p.
10. Phillips M., Shettlesworth C. *How to Arm Your Students: A Consideration of Two Approaches to Providing Materials for ESP* / M. Phillips, C. Shettlesworth // *ELT Documents 101: English for Specific Purposes*. – British Council, 1978. – P. 27 – 48.
11. Swales J. M. *Aspects of Article Introductions*. ESP Monograph no. I. Language Studies Unit / J. M. Swales. – Aston University, 1981. – 95 p.
12. Swales J. M. *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings* / J. M. Swales. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990. – XI p. + 260 p.
13. Swales J. M. *Vocabulary work in LSP – a case of neglect*. Language Studies Unit / J. M. Swales. – Aston University, 1983. – 181 p.

FACTORS OF THE ESP COURSE SYLLABUS DESIGN

Nataliya Mykytenko

*Ivan Franko National University of L'viv
Doroshenko Str., 41, UA-79000 L'viv, Ukraine*

The analysis of British and American scientists' researches dedicated to characteristic features of ESP teaching has been done in the article. Special

attention is paid to the main phases of ESP development that were based on register and genre analysis of texts. The main factors of ESP for future specialists of sciences syllabus design have been defined.

Key words: FLSP, ESP, ESP course syllabus, register analysis, genre analysis.

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ “ИНОСТРАННЫЙ ЯЗЫК ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ”

Наталья Микитенко

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Дорошенка, 41, 79000 Львов, Украина*

Проанализированы работы британских и американских ученых, посвященные особенностям обучения английского языка для специальных целей. Особое внимание уделено основным этапам развития языка для специальных целей, которые базировались на регистровом и жанровом анализе учебных текстов. Определены основные факторы формирования содержания учебной дисциплины “Иностранный язык профессионального направления” подготовки будущих специалистов природоведческих специальностей.

Ключевые слова: иностранный язык для специальных целей, английский язык для специальных целей, содержание учебной дисциплины “Иностранный язык профессионального направления”, регистровый анализ, жанровый анализ.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2010

Прийнята до друку 10.03.2010